

Upišite traženi pojam...

Tihomir Nuić: Srodstvo između Jugoslavije i Švicarske

15. 02. 2018, 21:25

Naslov knjige, koju prikazujem, glasi *Wahlverwandschaft zwei Sonderfälle im Kalten Krieg. Schweizerische Perspektiven auf das sozialistische Jugoslawien 1943-1991. Forschungsstelle Diplomatische Dokumente der Schweiz, Dodis, Bern, 2017.* (Izabrano srodstvo – Srodstvo duša – dvaju posebnih slučajeva u Hladnom ratu. Švicarski pogledi na socijalističku Jugoslaviju 1943.-1991.). Radi se o dizertaciji **Thomasa Bürgissera** koja je tiskana kao 8. svezak u nizu **Quaderni di Dodis** i dostupna je besplatno pod www.dodis.ch/q8 kao elektroničko izdanje s PDF-formatom, odnosno može ju se naručiti i kao tiskano izdanje. Naslov potječe iz 1809. objavljenog romana „Die Wahlverwandschaften“ slavnog njemačkog pisca **Johanna Wolfganga von Goethea** u kojem se srodstvo poima kao krvna, duhovna i duševna osobina.

Prije nego se dao na studiju, autor navodi imena djece jugoslavenskih državljana s kojom se igrao, odrastao, priateljevao i pohađao školu u jednoj züriškoj četvrti, kasnije u gimnaziji. Kad je odrastao, susretao se s osobama s jugoslavenskim državljanstvom u trgovinama, na studiju i poslovima koje je obavljao da bi pojačao studentski

popjesnje „Baikanci , „prostaci , „kriminaici , koji svoj vijes iskaijuju u skočama, u preprzoj voznji, u tucnjavama na zabavama, u maltretiranju žena, u provalama u tuđe kuće, stanove, trgovine. Vrijednosno neutralni, ali politički točno određeni pojam „jugo“, postaje pejorativnim, ponižavajućim, zapravo ruglom. (str. 21-26).

U svezi s naglom promjenom slike o jugoslavenskim državljanima Bürgisser upozorava na stare klišeje i stereotipe kod zapadnoeuropskih elita kojima je Balkan služio za projiciranje mračne strane „civilizacije“, a budući da tamo žive bijelci, pretežno kršćani, i pripadaju europskom kontinentu, nije im se mogao predbaciti rasizam. Stoga autor već u uvodu opisuje kako je švicarska politika doživljavala Jugoslaviju kao modernu i tjesno povezanu državu s relativnom bliskošću. Razlike između Švicarske i Jugoslavije su evidentne. Prva nastaje već u XIX. stoljeću kao moderna, demokratska, visoko industrijalizirana kapitalistička zapadnoeuropska država, druga je konstituirana tek u drugom pokušaju u Drugom svjetskom ratu kao autoritarna, jednopartijska, agrarna, orijentalno obilježena država. Prema autoru, očevidne su i sličnosti kao identitetsko oslanjanje na brdsku i pastirsku kulturu, historijske mitove na čijim temeljima je konstruirana tradicija o slobodi i neovisnosti. Sastavnice obiju država su različite jezične i konfesionalne skupine, čija ih je kulturna množnost potakla na federalističke ustave. K tome se Jugoslavija pozivala na poprilično široko shvaćenu demokratičnost, unatoč jednopartijskom sustavu, te svojom nesvrstanom politikom u vrijeme Hladnog rata išla srednjim putom nesvrstanosti, što je odgovaralo švicarskoj neutralnosti i poticalo izgradnju obrane s jakom vojskom. Autor izričito naglašava da ne uspoređuje sustave, nego nabraja čimbenike koji su stvorili sliku o Jugoslaviji i poticali odnose sa Švicarskom (str. 32/3).

Bürgisser je svjestan da svojom studijom stupa na znanstveno neobrađeno područje (str. 33/4) s obzirom na postojanje monografija o odnosima Švicarske s istočnoeuropskim državama kao Sovjetskim Savezom, Mađarskom, DDR, Čehoslovačkom ili Rumunjskom. Nedostatak znanstvene studije o švicarsko-jugoslavenskim odnosima, premda su preduvjeti za takvu studiju postojali i sa strane švicarskih i sa strane jugoslavenskih državljana, možda se može objasniti nekom vrstom afazije, poremećajem govora, pred složenošću i slojevitošću „južnoslavenskog prostora“, „južnoslavenskih zemalja“, ili „zajedničkog jezika“. Bürgisser se u jednom trentku udaljio od znanstvenog diskursa tvrdnjom da „zajedničko bijaše većini stanovnica i stanovnika prostora jedan južnoslavenski jezik kojim se služilo u različitim varijantama i dijalektalnim izričajima“ (str. 49). Toj su zbrojci vjerojatno doprinisili i popisi stanovništva s niskim postotcima Jugoslavena, primjerice godine 1981. izjasnilo ih se Jugoslavenima nešto preko 1,2 milijuna od sveukupno 22,4 milijuna stanovnika (*Neue Zürcher Zeitung (NZZ)*, br. 43, 22.II.1982.). Sama činjenica, naime, da su tek nakon raspada jugoslavenske države nikli brojni radovi na švicarskim gimnazijama i sveučilištima o hrvatskoj, srpskoj, bošnjačkoj i albanskoj migraciji u Švicarskoj, dovoljno govore o okovima jugoslavenstva, postignutoj slobodi i prisutnoj nacionalnoj svijesti kod mlađih naraštaja.

Švicarska se dogovorom Francuske i Habsburške Monarhije na Bečkim kongresom 1815. obvezala na trajnu naoružanu neutralnost. Kao tampon-država, okružena velikim silama, Konfederacija je svoju neutralnost živjela kao oprezni međuprostor djelovanja u međunarodnim odnosima. To prikriveno agiranje se više odnosilo na političko negoli na ekonomsko i humanitarno područje djelovanja na međunarodnoj sceni. Njezinu će profesionalnu diplomaciju dugo vremena nadomještati svjesni i poduzetni građani, spremni otkrivati nepoznata područja diljem svijeta i u njima prepoznavati mogućnosti ekonomskog probitka i na to upozoravati švicarske poduzetnike. U istom će smislu s vremenom biti odgajana i švicarska diplomacija.

Puno više od ovih uvodnih napomena nudi Bürgisserova studija čiji metodološki pristup i struktura počivaju uglavnom na zbivanjima u Srbiji (Hrvatska u to vrijeme nije postojala kao država pa nije ni mogla nastupati kao subjekt) i njihovim preobražajnim opisima u švicarskoj javnosti, počevši od srpskih protuosmanskih oslobođilačkih

ponasanju politickog i javnog švicarskog mnijenja prema novonastaloj socijalističkoj zemiji. Radnije propituje utjecaj stručnjaka, novinara i putopisaca na politiku i javno mnijenje u Švicarskoj. Studija je tematski i kronološki isprepletena i podijeljena u 6 poglavlja.

Prvo poglavlje glasi *Švicarska slika o Balkanu i Jugoslaviji od XIX. stoljeća do 1943.*, u kojemu Bürgisser daje korektnu sliku prostora podijeljenog između Austro-Ugarske Monarhije i Osmanskog Carstva s početka XIX. stoljeća i opisuje nastanak novih političkih entiteta na tom prostoru. Srbija se postupno oslobođala osmanskog rovstva, a Berlinski kongres 1878. ju je, zajedno s Crnom Gorom, priznao kao državu. Premda je nekolicina Hrvatica i Hrvata potkarj XIX. i početkom XX. stoljeća studirala ili boravila u Švicarskoj, većinu su činili srpske studentice i studenti. Među njima je bio stanoviti broj poznatih ličnosti kao **Mileva Marić**, žena **Alberta Einsteina**, **Nikola Pašić**, princ **Aleksandar Karađorđević**, **Svetozar Marković**, fra **Dominik Mandić**. Šteta je što nije spomenut **Fran Milobar** sa svojom dizertacijom *Das geschichtliche Verhältnis Bosniens zu Kroatien und Ungarn* (Povijesni odnos Bosne s Hrvatskom i Ugarskom) sa züriskog Sveučilišta, tiskanom kod nakladnika Fischer & Diggelmann, 1898. S druge strane navodi švicarske (vojne) stručnjake koji su u vrijeme srpsko-osmanskih sukoba služili na jednoj ili drugoj strani kao i one koji su se skrasili u Hrvatskoj primjerice pretke kasnijeg zagrebačkog pomoćnog biskupa **Franje Salisa-Seewisa**. Ovdje je osobito spomena vrijedan **Paul Seippel** (1854.-1926.), službenik u srpskom Ministarstvu vanjskih poslova, koji je vjerojatno prvi zagovarao demokratsko-federalistički ustav prema švicarskom uzorku za „balkansku federaciju u srpskoj režiji“ (str. 67).

Švicarska i Srbija su već 1907. potpisale trgovачki sporazum (str. 64), a iduće je godine Konfederacija u Beogradu otvorila generalni konzulat koji je na početku vodio nekarijerni diplomat, ugledni poduzetnik i bankar **Christian Voegeli**, iz kantona Glarusa, koji je s bratom **Henrijem** 1921. Osnovao „Srpsko-švicarsku banku“ (str. 64, 65, 84). U okviru intenziviranja odnosa, Švicarska je 1919. otvorila u Beogradu karijerni konzulat (str. 82). Poslanstvo je u Beogradu otvoreno tek 1925., ali sa sjedištem u Bukureštu sve do 1940., dok je beogradskim diplomatskim predstavništvom upravljao otpravnik poslova. (str. 90).

Švicarski posjetitelji su bili pismeni ljudi koji su u svojim izvješćima iz Srbije tu zemlju opisivali otprilike kako su vidjeli svoju vlastitu: brdovitu i pastirsku zemlju sa svom arhaičnošću narodnog stvaralaštva, mitologijom i davnim predajama. Pri tom se iz neznanja oslanjalo na krivotvorine **Vuka Karadžića** prema kojemu je poznata epska pjesma *Asanaginica*, kojom su bili oduševljeni **Herder** i **Goethe**, pripisana srpskoj narodnoj poeziji (Kindlers Literatur Lexikon, 1970., sv. II., str. 1201). Balkanski ratovi su predstavljeni kao dio teške vlastite prošlosti u kojoj se nadljudskim snagama borilo za oslobođenje porobljene zemlje. Junaštvo postaje pobratimstvom. Više nije pružana pomoć samo s privatne strane nego je priskočio u pomoć i Međunarodni komitet Crvenog križa. Za vrijeme Prvog svjetskog rata švicarska se pomoć Srbiji umnogo stručuje. Bürgisser je u svemu ovome oprezan i kaže „da mitiziranje Srbije kao Prašvicarske (Urschweiz) doduše nije u široj švicarskoj javnosti dovelo do emocionalne povezanosti sa sudbinom balkanske države, ali su ju prihvatile intelektualne desnokonzervativne i liberalne elite prije svega na francuskom jezičnom području, što je u europskom kontekstu u ovom obliku bilo jedinstveno“ (str.80).

U to se vrijeme posebno ističe srpski prijatelj i zagovornik **Rodolphe Archibald Reiss** (1875.-1929.), podrijetlom iz južne Njemačke, obrazovani švicarski državljanin, koji je bio tjesno povezan s kraljevskom kućom i Pašićem i široko srpsku propagandu nastupima i tekstovima diljem Europe. Dok su primjerice nobelovac Carl Spitteler i Paul Seippel tražili solidarnost sa svim ratnim žrtvama, Reiss je držao samo srpsku stranu „Devant le crime, pas de neutralité possible“ (str. 78). Reiss je bio i članom srpske delegacije na mirovnim pregovorima u Versaillesu.

Srba, Hrvata i Slovenaca, te od 1929. godine krajnjeg jugoslavija (str. 80-81). Prema se Burgisserova knjiga ne bavi poviješću Jugoslavije nego njezinom recepcijom u Švicarskoj, mogao je ipak upotpuniti sliku o monarhističkoj državi upozorenjem na Vidovdanski ustav (28.VI.1921.), kojim se brišu narodi i proglašava unitarna država „jednoga naroda s tri plemena“ (Srbi, Hrvati i Slovenci) i uvodi službeni „srpsko-hrvatsko-slovenski jezik“. U istom je smislu moglo biti mjesto za atentat na zastupnike Hrvatske seljačke stranke u beogradskoj Narodnoj skupštini (20.VI.1928.), koji je prethodio proglašenju diktature i preimenovanju države u Jugoslaviju. Netočna je tvrdnja da su srpski generali pučem otkazali Trojni pakt (str. 98). Ni s čim nije potkrijepljena tvrdnja da je hrvatski poluotok Istra „protiv volje Beograda formalno dodijeljena Italiji“ (str.98). Srbi su rješavali spor između Italije i Hrvatske tako da je Italija u Rapalu 1920. dobila, pored Istre, Zadar, otoke Lastovo, Palagružu, Cres, Lošinj s manjim otočićima, a 1924. i Rijeku. I povlačenje granica nakon Drugog svjetskog rata između republika prema „istorijskim“ i „etnografskim“ kriterijima (str. 191) išlo je na štetu Hrvatske.

Bürgisser u kratkim crtama opisuje sukobljene strane u Drugom svjetskom ratu na području kasnije socijalističke Jugoslavije (ustaše, četnike i komunističku Narodnooslobodilačku vojsku str. 97-107) i pri tom ne uzimlje dovoljno u obzir najnovija historiografska istraživanja upravo s područja na kojima se vodio rat. Suvremeni povjesnici se uglavnom slažu da su se partizani borili protiv fašizma, ali prijepori nastaju u rezultatu te borbe: nastao je jednoumni, totalitarni, zločinački režim kojim je pokopan antifašizam, a time i razdjelnica između komunista i partizana. Nedvojbeno je da je objema Jugoslavijama dominirao centralističko-unitaristički sustav koji je, unatoč ideološkim razlikama, odgovarao četničkoj i komunističkoj ideologiji. Ako je Katolička crkva velikim dijelom bila za hrvatsku državu, a ustaško ponašanje imalo obilježja protukršćanskog katolicizma, absurdna je teza da su ustaše htjele ostvariti „etničku i konfesionalno homogenu katoličku veliku Hrvatsku“. Povjesna je činjenica da su ustaše za pravoslavne vjernike osnovale „Hrvatsku pravoslavnu crkvu“, a muslimane držali „cvijećem hrvatskog naroda“. Tako i navedena brojka od 130 tisuća ubijenih u Jasenovačkom logoru (bilješka 319, str. 101) ne odgovara aktualnom i još uvijek nepouzdanom popisu u samom Spomen-području Jasenovac. (Autor zahvaljuje ovaj podatak povjesničarki **Saneli Hodžić-Schmid** koja prema najboljoj jugoslavenskoj tradiciji gradi svoju stručnost i znanstvenost na neprimjerenom protuhrvatsvu – i u tom smislu kao produžena ruka vajnih srpskih akademika.)

Dok je Beograd bio političko i administrativno središte, Hrvatska i Slovenija, koje su bile periferne regije u Habsburškoj Monarhiji, postaju u međuraču gospodarskim motorom države u kojima je realiziran veći dio švicarskih ulaganja. U Zagrebu je živjela manja kolonija švicarskih državljanina, a 1920. otvoren i konzulat koji je djelovao neprekidno do svršetka Drugog svjetskog rata. Među najpoznatije poduzetnike se ubraja **Julio Schmidlin** (1867.-1927.), podrijetlom iz kantona Luzern, čije je tvrtke, nakon njegove smrti, preuzeo njegov sin **Julio Schmidlin jun.** (str. 85-89).

Pod pritiskom SAD i Velike Britanije Švicarska se nije usudila priznati NDH *de jure*, ali je *de facto* s njom imala odnose i trgovačku razmjenu dobara. Zagrebački konzulat je radio sve do njezine propasti, a konzul **dr. Friedrich Kaestli** je 1943. bio promaknut u generalnog konzula, što nije bio slučaj s ustanovom. S druge je strane NDH imala svoje *Stalno trgovinsko izaslanstvo NDH u Zürichu*. Švicarska je i dalje održavala kontakte i s kraljevsko-jugoslavenskom Vladom u izbjeglištvu (str. 102). Bürgisser zapaža da su švicarske tiskovine o Hrvatskoj izvješćivale jedostrano, tendenciozno i propagandistički zbog čega su navodno hrvatske vlasti prosvjedovale kod generalnog konzula dr. Friedricha Kaestlia (str. 105). U ovome bi kontekstu bilo zgodno upozoriti na novinara i publicista **Jeana Hirta** (1898.-1976.), nakladnika i urednika mjesecašnika *Illustrierter Schweizer Volksfreund* (Ilustrirani švicarski narodni prijatelj) od 1950.-1959., koji je počeo izlaziti 1925. Hirt je četiri godine živio u Zagrebu i govorio hrvatski. Polemizirao je u novinama s protivnicima hrvatske države. Objavio je više članaka, i nakon propasti NDH, o Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, koju je smatrao hrvatskom zemljom. Na švicarskom radiju je 4.I.1944. održao predavanje pod naslovom *Hrvati na jugoistoku Europe*.

Švicarske interese je zastupao konzulat, ujedno i interesu Velike Britanije i SAD (str. 100). Prema vecina Švicarsaca nije imala pojma o dotičnom području, Drugi svjetski rat će postati ponovno povodom za solidariziranje i identificiranje s Ijudima pogodenim ratnim vihorom, osobito na idiličnim područjima Bosnom, Srbijom, Crnom Gorom, Makedonijom i Kosovom.

Drugo poglavlje knjige nosi naslov *Oslobodilačka borba i novi početak*, koje obrađuje završnu fazu (1943.) Drugog svjetskog rata i komunističko osvajanje vlasti te obnovu potpuno razrušene infrastrukture. Rat i sjećanje na njega su igrali veliku ulogu pri stvaranju identiteta u obje države - Švicarske i Jugoslavije. Brojni Švicarci su posjećivali ratom zahvaćeno područje i pružali humanitarnu i medicinsku pomoć. Njihova zapažanja i dojmovi stoje u središtu Bürgisserove analize. Švicarski komunistički aktivisti i njihovi simpatizeri, ponajprije dvostruki državljeni i jugoslavenske izbjeglice su osnovali KNOJI-a (Komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije u inostranstvu) kao produženu ruku AVNOJ-a iz srpnja 1943. i širili propagandu u korist komunističkog pokreta. Dio građana, poglavito liječnika, španjolskih veterana, komunista, socijaldemokrata, ali i onih koji su bili nadahnuti kršćanskom humanošću u smislu švicarske tradicije (str. 132) organizirao je, u suglasnosti sa švicarskim vlastima, „CSS“ (Centrale Sanitaire Suisse), i početkom listopada 1944. dopremio tone medicinske opreme u južnu Dalmaciju (str. 123). „Švicarski dar“ (Schweizer Spende) je bila ad hoc akcija za pomoć pogodenima ratom, nastala iz zahvalnosti što Švicarska nije bila zahvaćena ratom. Nju je inicirala Savezna vlada, a Jugoslavija je dobila pomoć od 4,5 milijuna franaka (str. 137). Nobelovac **Lavoslav Ružićka** je u Zürichu u prosincu 1944. inicirao osnutak „Švicarsko-jugoslavenskog odbora za pomoć“ (str. 141). Pomagalo se na medicinskom, humanitarnom, financijskom, gospodarskom i školskom području. Uskoro se estetika i čar revolucije **Paula Parina** pretvara u razočaranje. Otkriveno je, naime, da švicarski dragovoljci mijenjaju franke i zlatninu na crnom tržištu (str. 149), a **Otto Parin** i ortaci su zbog bliskosti s narodom bili proglašeni „špijunima“ i „podupirateljima kontrarevolucionarne bande“. Neki su uhićeni a pojedinci prognani iz zemlje (str. 150). Svakako je jedan od problema bio što su liječnici 1946. imali posla s brojnim ranjenicima u Bosni i Hrvatskoj te su mogli zaključiti da se vode oružane borbe s protukomunističkim križarima, a upravo je to bila velika državna tajna za koju svijet nije smio znati (str. 151). Na čuđenje švicarskih dragovoljaca ni lokalna vlast niti narod nisu mogli shvatiti da je humanitarna pomoć dragovoljna (besplatna). Vlasti su počele dvojiti da se iza toga krije nešto drugo poput zavjere (str. 154). A u narodu je inače općenito vladalo nepovjerenje prema svakom strancu (str. 157).

Bilo je Švicarsaca koji su uspoređivali utemeljenje države u najdubljoj ilegalnosti u Jajcu 28.11.1943. s prisegom na Rütlju iz 1291. godine (str. 158/9). I „omladinski“ projekt gradnje željezničke pruge Brčko-Banovići kao i Šamac-Sarajevo je naišao na jak odjek i potporu u lijevim krugovima, dok se u građanskim sredinama postavljalo pitanje o zlorabi pojmljiva kao što su mir, prijateljstvo i solidarnost, te se pitalo o opravdanosti potpore totalitarizmu. Nakon manipuliranja izborima i raskida sa Staljinom, ni lijevi krugovi se nisu suzdržavali od usporedbe jugoslavenskog komunizma s nacional-socijalističkim režimom (str. 160-178). Politički proces protiv Stepinca je okrenuo ne samo katoličku nego i građansku javnost protiv nove države i predbacivao joj „crveni fašizam“ (179-183). Uočivši brutalne metode, kojima se služio svemoćni režim i šikaniranje građana, razočarali su se švicarski aktivisti, koji su kasnije svoj politički i karitativni angažman usmjerili prema drugim dijelovima svijeta. Službena Švicarska će, međutim i dalje pomagati u kasnijim prirodnim katastrofama, poglavito potresima.

Treće poglavlje pod naslovom *Gospodarstvo i moderna, demokracija i socijalizam* usredotočeno je više na međudržavnu surdanju. „Jugoslavenska jednopartijska diktatura nikad nije potpuno izgubila svoj represivni element“, zapisuje Bürgisser (str. 192). Nakon raskida sa Staljinom u zemlji je zavladala prava histerija proganjanja „Staljinovih sljedbenika“ sa „stotinama mrtvih“ i „tisućama“ zatočenih u tamnicama i logorima među kojima je bio najstrašniji onaj na Golom otoku a mogao je biti spomenut i Sv. Grgur kao i Stara Gradiška. Već od pedesetih godina u zemlji je zamišljeno uvođenje bazičnodemokratskoga „samoupravljanja“ u kojem su švicarski

se mogao posjećovati manje privatne opštinske radionice, dok su veci i veliki pogoni ostajali u vlasništvu „grustava“ (str. 193). **Vlado Gotovac** je na ovu „liberalizaciju“ u umjetnosti lucidno odgovorio da je „u umjetnosti ukinut politički nadzor nad formom, ali je zadržan nad sadržajem“.

Glede jugoslavenskog sustava a osobito samoupravljanja, demokracije i federalizma švicarski građani nisu dobivali istoznačne (pr)ocjene tako da su se mijesale simpatije i skepticizam. Socijaldemokratski i uopće ljevičarski krugovi, poput filozofa **Arnolda Künzlija**, praksisovca, vidjeli u samoupravljanju „najzanimljiviji socijalno-politički eksperiment“ u poratnoj Europi (str. 298). Neki su u samoupravnom sustavu gledali „oblik demokracije u kojoj državne, gospodarske i partijske organizacije djeluju jedne pored drugih“, i bili uvjereni da se zapravo radi o socijalnom tržnom gospodarstvu, koje se samo zove „socijalističko“, što je „možda nada za cijeli svijet“ (str. 299). Jugoslavija je tako postala „gotovo susjed“ (str. 353). Bürgisser lucidno primjećuje da je komunistička partija sve držala pod kontrolom, a mijenjanje naziva kao „Savez komunista“, „demokratski centralizam“, „radničko samopravljanje“ je služilo dekoraciji a ne stvarnim reformama.

Zahvaljujući kreditima SAD, Jugoslavija postaje sve više industrijska, a sve manje agrarna zemlja. Švicarska je zbog ekonomске i finansijske isprepletenosti s nacionalsocijalističkom Njemačkom nakon rata nosila tešku hipoteku s velikim padom ugleda na međunarodnoj pozornici. Nastojala je normalizirati odnose sa Saveznicima, ali i oprezno ispitivati stanje u Istočnom bloku. U tu je svrhu poslala u Beograd socijaldemokratskog aktivnog dјelatnika **Eduarda Zellwegera** i otvorila poslanstvo. Njegovim nastojanjem preko sovjetskog predstavninstva u Beogradu, Konfederacija je 1946. uspostavila diplomatske odnose i sa Sovjetskim Savezom. Međutim, odnosi s Varšavskim paktom nisu urodili onim plodom kojim se moglo podići sa socijalističkom Jugoslavijom. Konfederacija je, prvo, imala s Jugoslavijom rješiti problem eksproprijacije, nacionalizacije i sekvestracije švicarske imovine i, drugo, uspostaviti nove trgovačke odnose, ponajprije izvoz tehničke robe i finacijski promet. Dogovoren je da Jugoslavija u ime oduzete švicarske imovine ima isplatiti paušalnu odštetu od 75 milijuna franaka, pa je 1948. potpisano više međudržavnih ugovora i sporazuma (str. 253). Marljivi švicarski tvorničari počinju već pedesetih godina s isporukama svojih proizvoda, a porast je zabilježen u šezdesetim i sedamdesetim godinama, tako da je 1975. godine vrijednost izvoza iznosila 623 milijuna franaka (str. 271). Kako je izvoz rastao, tako se gomilao i deficit na jugoslavenskoj strani. U tridesetak godina švicarski su proizvođači izvezli u Jugoslaviju robe u vrijednosti od 2,75 milijardi franaka (str. 272).

Početkom 1960-ih godina počeli su u Švicarsku dolaziti radnici iz Jugoslavije „na privremeni rad“. Tim otvaranjem švicarski su državljeni masovnije putovali u Jugoslaviju na dopust. Broj švicarskih turista je 1962. godine iznosio oko 45.000, a 1975. se popeo na rekordnih 158.000 s oko milijun ostvarenih noćenja. Kasnije se broj smanjuje, tako da ih 1988. godine bilo oko 126.000. Jedan dio turista nije bio zadovoljan ponudom i kvalitetom usluga, dok je jedan dio ostati vjeran (str. 240), vjerojatno prvenstveno Dalmaciji.

Četvrto poglavje je posvećeno *Titu*. Najjednostavnije ga se može predstaviti: Tito je Jugoslavija – Jugoslavija je Tito. **Josip Broz** je na početku bio nepoznatica ovijena legendama. Neposredno nakon rata držalo ga se običnim Staljinovim instrumentom, „gaulajterom“, „radikalnim boljševikom“, „genijalnim aparatčikom“ (str. 358). Indoktrinacija kulta ličnosti već u vrtićima i osnovnim školama, naišla je i u ljevičarskim krugovima na odbojnost. U frenetičnom klicanju kultu ličnosti švicarski su promatrači uočavali vonj totalitarnog staljinizma i nacionalsocijalizma (str.359). Ova javna slika o Titu je bila u kontrastu s onim kako se „najveći sin jugoslavenskih naroda“ inscenirao kao privatna osoba i kako je interpretirao svoju ulogu državnika. Samo nekoliko Švicaraca se s njim susrelo, među ostalima i nobelovac **Lavoslav Ružička**, koji je u NZZ-u 22.X.1946. objavio svoja zapažanja tvrdeći da je zemlja u Titu našla „državnog vođu, koji nije samo u vrijeme oslobođilačke borbe izvršio veliko djelo,

Nakon raskida sa Staljinom Titova se slika naglo mijenja. Član Savezne Vlade **Max Petitpierre** dostavlja svojim kolegama 1949. veleposlanikovo izvješće iz Beograda kako jugoslavenska Vlada „u sukobu s kolosom na Istoku vodi politiku koja u svakom pogledu zaslužuje državnički predikat“ (str. 360). Kad je 1953. godine **Fred Luchsinger**, kasniji glavni urednik NZZ-a, Titu postavio pitanje kad će se ponovno uspostaviti politička sloboda, Tito mu je sa smiješkom odgovorio: „Ne očekujte to od nas“ (str. 362). Pojedini novinari su u njemu vidjeli „nacionalni monument“ koji je ujedinio „umjetni plod“ ugovora iz Versaillesa. Fascinacija Titom nije popuštala na Zapadu, dapače cijenilo se njegovu sklonost luksuzu, njegov ekscesivni hedonizam, njegovu neutaživost za lijepim ženama, njegovu strast za lovom, psima i konjima. Ipak Tito nikad nije posjetio Švicarsku, osim jedanput u prolazu vlakom iz Pariza, a njega je posjetio jedini član Savezne vlade **Willy Spühler** 1969.godine.

Štedljiva švicarska diplomacija je znala o kome ovisi pozitivna suradnja, pa je Vladu nagovorila da Titu za 80. rođendan daruje elektronski zlatni kvarc-sat marke „IWC / Da Vinci“ i tako ga uvrstila kao četvrtog u epopeju nagrađenih sretnika s papama Ivanom XXIII., Pavlom VI. i liechtenštajnskim knezom Franjom Josipom II. (str.268/9).

I Titov pokop je postao teret Vladi, ali će ga lakše riješiti nego što je to bio slučaj sa Stepinčevim pokopom kad je veleposlanik **Ganz** iz Beograda naložio namještenicima zagrebačkog konzula da nitko od osoblja ne smije sudjelovati na Stepinčevu pokopu niti poslati vijenac ili cvijeće. Član Savezne vlade i ministar vanjskih poslova **Pierre Aubert** je delegiran, ali ni on nije bio smješten u hotelu „Interkontinental“, gdje su bili smješteni svi državni poglavari, nego u hotelu „Jugoslavija“ (str. 369).

Švicarski umirovljeni veleposlanik **Hans Keller** je u tiskovini *Schweizer Illustrierte* objavio Titov nekrolog pod naslovom „Pobunjenik sa šarmom“. „Jugoslavenski gastarbeiteri“ iz Aarau u nepotpisanom pismu odgovaraju: „Povrijedilo nas je što prešućujete grube povrede ljudskih prava u Jugoslaviji, a jednoga diktatora želite predstaviti kao oca zemlje“. Predbacuju mu da se on i drugi Švicarci kriju iza neutralnosti svoje zemlje kako ne bi kritizirali Jugoslaviju. Upravo tako postaju suputnici partije diktatorskog režima i podupiru ga „moralno-politički“. „Predmijevamo da pojedini Švicarci pohvalnim himnama titozmu slijede vlastiti inters jer on reducira veću opasnost (naime Sovjetsku)“ (str. 450). Bürgisser zaključuje da se radi o točnoj analizi. (Autor ovoga anonimnog pisma je bio po svoj prilici **dr. Jure Petričević**.)

Peto poglavje je naslovljeno *Neutralnost i nesvrstanost*. U pitomim alpskim kotlinama razlikovalo se točno jugoslavensku nesvrstanost, koja je očijukala s Istokom, i švicarsku neutralnost, koja je ideološki i društveno pripadala Zapadu, ali hladnoratovske prijetnje s istočnih ravnica su unesile strah i nesigurnost, pa se dalo na teoretska naklapanja i na toj razini tražilo konvergenciju. Prevladavanju neprevladivog antagonizma između neutralnosti i nesvrstanosti pripomogla je srbofilija kao podloga, a kroatofobjija i rusofobija kao nadgradnja. Nije slučajno što politički tajnik vanjskopolitičkog ureda svomu šefu pruža zabilješku: „Što više Beogradu uspije centrifugalne strane (primjerice Hrvate) podrediti jedinstvenoj svrsi (...) smanjit će se mogućnosti intervencije Sovjetskog Saveza“ (str. 374). Na to je njegov šef zapjevao milozvučnu pjesmu o „srdačnim, prijateljskim odnosima“, „potpunom međusobnom razmijevanju“, „obostranom obogaćenju“ i „zajedničkoj inspiraciji“ (str. 376, 378), a liberalni novinari su pisali hvalospjeve „socijalizmu s ljudskim licem“ i „svjetioniku“ pozitivnih vrijednosti (str. 411).

razroznost) i vanjskin cimbenika (Breznjevijeva doktrina o ogranicenoj suverenosti socijalističkih država). Uvu dihotomiju (simpatije i strah) se nastojalo prebroditi širenjem uvjerenja „da Jugoslavija predstavlja krajnje korisnu i pouzdanu kariku u zapadnom obrambenom sustavu“, koje je izrečeno samo dvije godine prije raspada države i sustava (str. 394). Švicarska vojska već desetljećima nije imala borbenog iskustva pa se mislilo da će od „srpskih i crnogorskih seljaka-vojnika“ iz balkanskih ratova, Prvog svjetskog rata i partizanskog otpora moći nešto naučiti. Jedan vojni stručnjak tvrdi da je to „bogato nalazište“, riznica za istraživanje i učenje (str. 380). Švicarsko časničko društvo je već 1953. posjetilo jugoslavenske kolege koje su im usadile patriotske osjećaje da su „nacionalni ponos, jugoslavenski zavičaj, vlastita zemlja i narod“ kriteriji koji odnose pobjede (str. 383). Jugoslavenski model je aktualiziran upadom sovjetske vojske u Čehoslovačku 1968. na koji je Jugoslavija odgovorila mobilizacijom, „sveobuhvatnom teritorijalnom obranom“, a oružje i municija su bili deponirani i u tvornicama (str. 387). Nastavila su se studijska putovanja za bolje upoznavanje partizanskog vođenja rata. Zaključak je bio da je u švicarskom interesu da JNA bude „snažno naoružana i sposobna pružati otpor što dulje vremena“ (str. 390).

Već je parlamentarna rasprava u Bernu 1961. godine o zajmu od 22 milijuna franaka pokazala da nisu ljevičarski nego građansko-liberalni parlamentarci u duhu srodnosti i tradiciji „helvetsko-srpskog prijateljstva“ odlučili da se zajam dodijeli (str. 409). Ista se priča nastavila 1971. i 1972. kad se Švicarska jako angažirala oko aranžmana kredita s Njemačkom, Francuskom, Italijom i SAD, a sama priložila kredit od 30 milijuna franaka (str. 416). Desetak godina kasnije, 1983., Švicarska je koordinirala međunarodnu finansijsku pomoć Jugoslaviji („Bernski sporazum“) u vrijednosti od 1,3 milijarde dolara, a sama je sudjelovala s 222 milijuna franaka (str. 422). Nadalje, između 1984. i 1988. sklopile su Švicarska i Jugoslavija četiri bilateralna ugovora o rekonstrukciji dugova od 300 milijuna franaka, te dodjeli novih 23 milijuna franaka (str. 426). U kolovozu 1990. Švicarska sudjeluje u jednom međunarodnom aranžmanu za Jugoslaviju s kreditom od 30 milijuna dolara ili 47 milijuna franaka (str. 290).

Švicarska se, barem djelomice i oprezno, upustila u suradnju skupine N+N (neutralnih i nesvrstanih) država, u Konferenciju o Europskoj sigurnosti i suradnji (KESS) i u Pokretu nesvrstanih (Non-Alignment Movement). Pri tom su ljudska, građanska i vjerska prava bila isključena iz diskusija, a švicarska diplomacija je već od 1948. bila spremna zatvoriti oči pred ovim pitanjima (str. 447). Nakon sloma Hrvatskog proljeća 1971., član Savezne vlade Pierre Graber je u tom reformskom pokretu video „moskovski komplot radikalnih nacionalističkih snaga“ (str. 415). Švicarski veleposlanik u Beogradu **Hansjörg Hess** je javio Bernu da „mjere protiv unutarnje oporbe (...) odobrava velika većina glede nužne solidarnosti svih Jugoslavena kao bitne prepostavke za neovisnost upravo od Istočnog bloka“. Prema njemu su ove mjere „relativno humane i ni u kojem slučaju usporedive s postupanjem prema dizidentima u Istočnom bloku“ (str. 448). Na održavanje KESS-a u Beogradu hrvatski politički emigrant **dr. Jure Petričević** je odgovorio knjigom *Jugoslavija na optuženičkoj klupi* koja je tiskana na hrvatskom i njemačkom 1978. u nakladi „Adria“ iz Brugga. Opet se javio veleposlanik Hess koji donekle uvažava Petričevićeve primjedbe, ali ih relativizira usporedbom s Istočnom blokom. „Hrvati imaju samo jedan cilj, koji mi, po mom mišljenju, nemamo interesa podupirati, kao i ostale zapadnoeuropejske države, naime dugo sanjanu i nikada postignutu samostanost Hrvatske, drugim riječima raspadanje Jugoslavije. Ovaj je san danas manje nego ikada izvediv. U najboljem slučaju možemo si predstaviti rusku marionetsku državu, sličnu Pavelićevoj Hrvatskoj po Hitlerovoj milosti, pri čemu bi nastao kaos i vakuum na Balkanu koji bi iz temelja promjenio lice Europe i to ne u korist Zapadne Europe i naše ideologije.“ (str. 449) Ni slučajevi poput otetog **Milete Perovića** iz 1977., ubijenog **Stanka Nižića** iz 1981. i izručenog **Januza Salihija** iz 1986. (str. 454-455), nisu mogli poremetiti švicarsko-jugoslavenske odnose.

Na koncu poglavlja Bürgisser se trudi pronaći razumijevanje za Švicarsku aktivnu politiku prema Jugoslaviji. „U procesu multilaterariziranja i ulaska u međunarodne organizacije, koji je Švicarska 1960-ih godina prošla, jugoslavenski put nije doduše bio usporedivi uzor koji bi trebalo oponašati, ali primjer iz kojega se moglo ponešto

arugom socijalističkom arzavom moguća. Švicarsko-jugoslavenska srodnost je bila neke vrste skriveno ortastivo istomišljenika.“ (str. 496-497)

Abb. 46: Die jugoslawischen Bauarbeiter kommen. Bei ihrer Ankunft am Bahnhof Buchs im Frühjahr 1979 werden die Saisoniers gruppenweise der Grenzkontrolle zugeführt, bevor sie mit Anschlusszügen an ihre Bestimmungsorte weiterreisen.¹⁹⁶²

Šesto poglavje se odnosi na *Izbjeglice i gastarbeiter*. Višejezičnost, višekonfesionalnost, federalizam, usporediva spremnost na obranu te slična politika neutralnosti i nesvrstanosti, nazočnost desetina tisuća migranata u 1980-im godinama, svi su ti elementi zajedno sugerirali veliku blizinu između dviju država, a možda i još više čvrsti izraz tjesne povezanosti. Ti elementi su zapravo činili oplijivom duhovnu i realnu srodnost obiju zemalja. (str. 499-500). Broj gastarbeitera je iz godine u godinu rastao, pri čemu valja spomenuti da su sami švicarski poslodavci išli po jugoslavenskim poduzećima i vrbovali radnike u okviru dopuštenih švicarskih kontingenata. Prema popisu stanovništva iz 1990. u Švicarskoj je živjelo 172.777 jugoslavenskih državljanima. Gastarbeiterima su jugoslavenske vlasti doskora organizirale dopunske škole u kojima nije bio dopušten hrvatski jezik, osim u jednoj vremenski ograničenoj iznimci u Badenu, kako bi djecu ideološki indoktrinirale i vezale za „socijalističku otadžbinu“. Nisu samo religiozno motivirane dijasporske udruge prosvjedovale, kako stoji u knjizi (str. 539), nego su 1979. godine prosvjedno pismo potpisala 263 hrabri, nacionalno svjesna hrvatska roditelja i dostavili jugoslavenskoj diplomaciji i švicarskim vlastima u Bernu. Dobro je primjetio švicarski službenik, kojega Bürgisser citira, da „spletke jugoslavenskih konzularnih službenika predstavljaju nedopušteno zadiranje u naš politički sustav“. To nedopustivo zadiranje će se nastaviti u raznim klubovima i organizacijama „jugoslavenskih građana“ diljem Švicarske, koje su zapravo bile ispostave konzularnih predstavnštava za špijuniranje kako stoji u članku pod naslovom „Budno oko Jugosavije na njezine državljanе u Švicarskoj“ (Das wachsame Auge Jugoslawiens auf seine Staatsangehörigen in der Schweiz, NZZ 18/19. Februar 1978, Nr. 41, S. 33). Pojedine pak švicarske ustanove nikad nisu naučile da u jugoslavenskoj državi žive narodi, pa su 1983. ustvrdile da „u sadašnjem trenutku“ Jugoslaveni „kao tražitelji azila, s iznimkom etničkih manjina kao primjerice Hrvata, jedva dolaze do izražaja“ (str. 560).

sluzbenici, dio časnika kraljevske vojske i dio četnickih postrojbi. Neki od njih su u Jugoslaviji bili osuđeni kao **Živko Topalović i Momčilo Ninčić**. Izbjeglice su koristile švicarsku slobodu osnivanja udruga i tiskanja glasila na svom jeziku. **Andrija Artuković** je kao azilant našao, za kratko vrijeme, utočište u Švicarskoj. **Josip Milković i Vinko Krišković** su ostali živjeti u Švicarskoj do kraja života. Zanimljiva je Bürgisserova priča o slavnom kiparu **Ivanu Meštroviću** koji je došao u „helvetski egzil“ 1943. godine. Zbog toga što je pokušao uspostaviti kontakt sa Saveznicima, što je bila i Kriškovićeva misija, da bi spasio državu NDH, švicarska je policija pokrenula istragu protiv njega zbog „djelovanja koja se protivi neutralnosti“ (str. 511, bilješka 1800). Pod budnim okom švicarske policije (isti je slučaj bio i sa srpskim emigrantima) u Švicarskoj su živjeli i djelovali hrvatski politički emigranti, a posebno se ističu **fra Lucijan Kordić, dr. Jure Petričević i dr. Tihomil Rađa**. Na simpozijima, koje su Petričević i Rađa organizirali 1968. i 1971. godine s hrvatskim emigrantskim intelektualcima diljem svijeta, sudjelovalo je dodoše nekoliko, sad već pokojnih, intelektualaca iz Hrvatske, ali među njima nije bio **Franjo Tuđman**. Urednik *Hrvatske revije* u Argentini je bio **Vinko Nikolić**, a ne Jure Petričević koji je bio njezin revni suradnik (str. 516, billeška 1833).

Zbog priljeva Hrvata u Zürichu je 1. VII. 1967. službeno otvorena prva **Hrvatska katolička misija**. Kasnije će se u većim gradskim središtima otvarati nove misije. K tome se početkom 1970-ih godina među Hrvatima osjetio i angažman **Matrice hrvatske** s osnivanjem ogranka. Počelo se i s Marijanskim hodočašćima u **Einsiedeln** koja su bila prave demonstracije hrvatske katoličke kulture, što je jugoslavensko veleposlanstvo nastojalo bezuspješno zabraniti (str. 529).

Bürgisser se ukratko osvrće i na ratne 1990-e godine koje do temelja raskrinkaše jugoslavensko „bratstvo i jedinstvo“ i srbofilske mitove. U očima švicarskih vlasti odjednom se mijenja slika o cijenjenom „susjedstvu“ i zemlji dugogodišnjeg partnerstva. Naglo im je ta zemlja postala kulturno strana (kulturfremd) i uvedena je vizna obveza jer je „nastala znatna opasnost od migracije“ (str. 561).

Pri čitanju ove obilate knjige sa 640 stranica i 2076 bilješki mi je pomogao sam autor, gospodin Thomas Bürgisser, sa svojim podrugljivim podtonom, skurilnim anegdotama, racionalnim primjedbama i analizama. Njegove rafinirane literarne modulacije ne umanjuju znanstveni diskurs knjige nego doprinose njezinoj čitljivosti. Knjiga je rijetko poučno štivo o međunarodnoj politici i njezinim, ponekad vrlo niskim porivima, kad su u pitanju interesi bilo koje vrste. Jedna vesela doskočica, prijazni prijam ili svečaniji ručak mogu poništiti sva načela i ideale koji su tako nužni našem svijetu. Bude li se nekad netko latio istraživanja jugoslavenskih emigranata i gastarbeitera, njihove brojnosti, strukture i položaja u Švicarskoj, ne će moći zaobići ovu studiju.

Tihomir Nuić

THOMAS BÜRGISSE
**WAHLVERWANDTSCHAFT
ZWEIER SONDERFÄLLE IM KALTEN KRIEG**

SCHWEIZERISCHE PERSPEKTIVEN
AUF DAS SOZIALISTISCHE JUGOSLAWIEN
1943–1991

Zwischen der Schweiz und Jugoslawien herrschten im Kalten Krieg ausgezeichnete Wirtschaftsbeziehungen und auch eine enge politische Zusammenarbeit. Man exportierte nicht nur in den Balkan, sondern liess dort auch Knorr-Kartoffelstock herstellen. Diese einstige «Wahlverwandtschaft» ist heute in Vergessenheit geraten.

Jugoslaviens Staatschef Josip Broz Tito (Mitte) spricht an der Zagreber Herbstmesse 1967 mit dem Schweizer Botschafter Hans Keller (r.).

Bild Diplomatische Dokumente der Schweiz, Online-Datenbank Dods.

Eine Schaffhauser Uhr für Jugoslawien

VON THOMAS BÜRGISSE

Es herrschte an jenem Abend des 18. April 1966 eine feierliche Stimmung im hinteren Mühlental. «Bei bester Laune, umrahmt von verschiedensten musikalischen und tanzerischen Darbietungen und begleitet von einem guten Essen», so berichtete die «Arbeiterzeitung», feierte der Jugoslawische Verein Schaffhausen damals in seinem Clubhaus sein zwanzigjähriges Bestehen. Mit dem Gründungsjahr 1966 gehört die Schaffhauser Vereinigung zweifellos zu den ältesten Gesellschaften dieser Art. Zwar zog es bereits in den 1950er-Jahren zahlreiche jugoslawische Fachkräfte, Ingenieure und Ärzte in die Schweiz. Aber erst 1964 begann der Schweizerische Bauernverband als Erstes mit Kollektivrekruzierungen jugoslawischer Landarbeiter. Bald folgten grosse Anwerbaktionen weiterer Branchenorganisationen, etwa des Verbands Schweizerischer Krankenanstalten und des Hoteliervereins. Die meisten Gastarbeiter rekrutierte ab 1970 dann der Baumeisterverband.

Stocki «made in Yugoslavia»

Die wachsende Arbeitsmigration aus Jugoslawien in die Schweiz ist das Resultat besonders garterter Beziehungen zwischen den beiden Staaten. Zwar wurde Jugoslawien von einer kommunistischen Partei beherrscht. An deren Spitze stand Marschall Josip Broz Tito, dessen Partisanenarmee im Zweiten Weltkrieg den Vielvölkerstaat von der deutschen Besatzung befreit hatten. Kurz nach Kriegsende kam es jedoch zum offenen Konflikt zwischen Tito und dem sowjetischen Diktator Josef Stalin. Im Gegensatz zu den anderen «Volksdemokratien» Osteuropas beschritt Jugoslawien fortan einen unabhängigen, dritten Weg zwischen den Ideologien. Sozialistische Marktwirtschaft wurde das System genannt, in dem die Unternehmen, weitgehend

von staatlichen Planvorlagen befreit, auch mit dem kapitalistischen Ausland wirtschaften konnten. Die Schweizer Elektro-, die Maschinen- und die chemische Industrie entdeckten das Land bald als wichtigen Absatzmarkt.

Anders als die sowjetisch kontrollierten Staatshandelsländer verstand sich das sozialistische Jugoslawien auch explizit als Konsumgesellschaft. Der Zugang zu bekannten westlichen Bräuden war ein Prestigeobjekt des jugoslawischen «Coca-Cola-Sozialismus». Dazu gehörten auch bekannte Schweizer Marken. 1969 schloss die

Knorr Nährmittel AG in Thayngen einen der ersten Lizenzverträge mit einem jugoslawischen Unternehmen, der Firma Kolinska in der slowenischen Hauptstadt Ljubljana. Dort wurden in einer eigens errichteten Knorr-Fabrik fortan Instantsuppen für den heimischen Markt produziert. Bereits 1972 wurde im nahen Mirna ein zweites Werk für die Herstellung von Knorr-Kartoffelpüree eröffnet: Stocki «made in Yugoslavia». Das marktorientierte und vergleichsweise liberale Jugoslawien wurde zum mit Abstand bedeutendsten Kunden der Schweizer Exportwirtschaft in Osteuropa. Gleichzeitig verbrachten jährlich über hunderttausend Touristen ihre Sommerferien an der jugoslawischen Adria-küste.

Bringols Engagement für Skopje

Im Sommer 1963 nahm eine schweizerische Delegation an einer Tagung der Interparlamentarischen Union in Belgrad teil. Damals ereignete sich in der mazedonischen Hauptstadt Skopje ein schreckliches Erdbeben, das 80 Prozent der Stadt zerstörte. Die drei Nationalräte, darunter Walther Brinolfi, zeigten sich bei einem Besuch vor Ort erschüttert. Der langjährige

Schaffhauser Stadtpräsident war in der Folge die treibende Kraft bei einer Hilfsaktion für Skopje. Mit Spendengeldern und der Unterstützung des Bundesrats wurde dort die Heinrich-Pestalozzi-Grundschule errichtet. Der erdbebensichere Kubusbau, das «moderne» Schulhaus des Landes, konnte 1969 an die Skopioter Stadtbehörden übergeben werden. Die schweizerische Solidaritätsaktion mit den Erdbebeneopfern sorgte für viel Good-will auf jugoslawischer Seite.

Ende der 60er-Jahre begannen sich auch die politischen Kontakte zwis-

chen der neutralen Schweiz und dem blockfreien Jugoslawien zu intensivieren.

Zu einer Zeit, als eidgenössische Magistraten noch kaum ins Ausland reisten, besuchte mit Außenminister Willy Spuhler 1969 erstmals ein Bundesrat die jugoslawische Hauptstadt. In Bern und in Belgrad sah man sich sicherheitspolitisch in einer vergleichbaren Situation und verfolgte ähnliche Strategien. Insbesondere im Rahmen der Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa (KSZE) entwickelte sich so eine enge Partnerschaft.

Wichtige Ankünftepunkte zwischen den beiden federalistisch verfassten Staaten war die Vießfahrt an Liechtenstein mit einem Geburtstagsgeschenk bedacht. Sollte man nun wirklich den Diktator eines kommunistischen Staates mit einer Luxusuhren beglückt?

Ja, entschied der Bundesrat. Tito war von der elektronischen Goldquarzuhren Modell Da Vinci, die die Landesregierung ihm schenkte, begeistert. Der IWC liess er ein signiertes Porträtthilf zukommen, auf dem er vermerkte: «Ich bin für dieses Geschenk dankbar und halte diese für die beste Uhr, die ich je gehabt habe.» Auch gegenüber Botschafter Keller äusserte sich Tito überschwänglich. Er kaufte später mehrere Exemplare der IWC-Uhr und beschenkte damit auch hochrangige Besucher oder auf Auslandsreisen seine Gastgeber wie den sowjetischen Parteichef Leonid Breschnew. Für die Uhrenindustrie jedenfalls hatte sich die bunte Schaffhauser Wirtschaftsstruktur gerechtfertigt.

Eine IWC-Uhr für Tito

Die repressive Seite des jugoslawischen Regimes, das trotz seiner demokratischen Ambitionen jede offene Opposition gegen die Herrschaft der Partei oft auch gewaltsam unter-

drückte, blendete man in Bundesbern gerne aus. Eine Anekdote aus dem Jahr 1972 belegt eindrücklich, welche Bedeutung die Landesregierung der Pflege guter Beziehungen beimaß. Marschall Tito feierte damals seinen 80. Geburtstag. Diverse Regierungen aus Ost und West ließen den charismatischen Staatspräsidenten Geschenke zukommen. Auch Hans Keller, der schweizerische Botschafter in Belgrad, äusserte gegenüber der Zentrale in Bern die Idee, Tito ein Präsent zu überreichen. Auch diese Spur führt nach Schaffhausen. Keller schlug dem Bundesrat nämlich vor, dem bekennenden Urnenliebhaber Tito ein Modell aus dem Hause IWC zu schenken.

In Bern war man zunächst skeptisch. Der Protokolldienst im Aussendepartement brief sich auf die traditionelle Zurückhaltung der Landesregierung. Bisher hatte der Bundesrat erst zwei Päpste und den Fürsten von Liechtenstein mit einem Geburtstagsgeschenk bedacht. Sollte man nun wirklich dem Diktator eines kommunistischen Staates mit einer Luxusuhren beglückt?

Ja, entschied der Bundesrat. Tito war von der elektronischen Goldquarzuhren Modell Da Vinci, die die Landesregierung ihm schenkte, begeistert. Der IWC liess er ein signiertes Porträtthilf zukommen, auf dem er vermerkte: «Ich bin für dieses Geschenk dankbar und halte diese für die beste Uhr, die ich je gehabt habe.» Auch gegenüber Botschafter Keller äusserte sich Tito überschwänglich. Er kaufte später mehrere Exemplare der IWC-Uhr und beschenkte damit auch hochrangige Besucher oder auf Auslandsreisen seine Gastgeber wie den sowjetischen Parteichef Leonid Breschnew. Für die Uhrenindustrie jedenfalls hatte sich die bunte Schaffhauser Wirtschaftsstruktur gerechtfertigt.

Schwere Schuldenkrise

Man kann die Episode um die Luxusuhren auch als Menetekel dafür

sehen, wie sich die jugoslawische Wirtschaft mit ihren ausgedehnten Einkäufen gegenüber den westlichen Industrielanden immer stärker verschuldet. Immer wieder wurden grosszügig neue Kredite gewährt, und die Schweizer Grossbanken mischten ganz vorn mit. Nicht nur weil das Geschäft boome, sondern auch um zu verhindern, dass Jugoslawien wieder in Abhängigkeit zur Sowjetunion geraten könnte, stützte der Bundesrat diese Defizitpolitik mit staatlichen Garantien für Exporte und Darlehen. Derweil rutschte Jugoslawien immer tiefer in eine schwerwiegende Schuldenkrise hinein. Als zu Beginn der 80er-Jahre ein eigentlicher Kollaps drohte, war es die Schweizer Diplomatie, die in Bern eine internationale Konferenz der Gläubigerstaaten einberief, um ein grosses Finanzhilfspaket für das Land zu schmieden.

Das Ende kam dennoch für viele überraschend. Nach 1991 zerbrach der jugoslawische Vielvölkerstaat gewaltsam. Von der einstigen Wahlverwandtschaft blieb die Migration als nachhaltigster Faktor der schweizerisch-jugoslawischen Beziehungen. Über 300 000 Bosnier, Kosovarinnen, Kroaten, Mazedonierinnen, Montenegriner, Serbinen und Slowenen leben heute in der Schweiz. Dazu kommen Zehntausende, die in den letzten Jahrzehnten das Schweizer Bürgerrecht erhalten haben. Einer von zwanzig Menschen im Land hat seine familiären Wurzeln im ehemaligen Jugoslawien. Trotz anhaltender Vorurteile und Stereotype prägen Tausende von «Jugos» auch in der von Dieter Wiesmann besungenen «ehline Stadt» schon lange Wirtschaft, Politik und Gesellschaft. Ganz wie weitland «d Italianer».

Der Historiker Thomas Bürgisser ist Autor der Studie «Wahlverwandtschaft zweier Sonderfälle im Kalten Krieg» über die Beziehungen zwischen der Schweiz und dem sozialistischen Jugoslawien.